

держав – членів ЄС між собою та на ефективність Європейської політики сусідства, яка поступово увідповіднюється сучасним реаліям. Спостерігається формалізація дій ЄС у сфері Східного партнерства, яке, виходячи з ідеологічних міркувань, залишає поза увагою чимало важливих чинників внутрішнього життя країн Східного партнерства. Передусім це стосується України, яка вже давно переживає кризу демократії та верховенства права, порушення прав людини. Примітно, подекуди складається враження, що політика ЄС нерідко спрямована на «лакування» життя в Україні, зосереджуючись на заздальгід визначених постулатах.

Важливо, що монографія підготовлена колективом авторів з різних держав-членів і держав – партнерів ЄС, які спеціалізуються на праві Європейського Союзу, всебічно, повно і системно, з різних позицій ретельно проаналізували ключові аспекти становлення і розвитку Східного партнерства як одного з вимірів Європейської політики сусідства, прийняття в його рамках унікальної за способом укладення і за змістом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р. Наведене свідчить про вдало підібраний методологічний інструментарій та теоретико-прикладну значущість праці, яку з упевненістю можемо рекомендувати до вдумливого прочитання і глибокого осмислення.

Процес удосконалення механізмів і процедур Східного партнерства триває, однак дана колективна монографія за редакцією професора Надежди Шишковой (Naděžda Šišková) зберігає значення і цінність як глибоке фундаментальне дослідження, корисне не лише для наукової спільноти, позаяк пропонує системний аналіз комплексу правових і політичних аспектів функціонування складного механізму співробітництва ЄС з країнами Східного партнерства, які, з одного боку, заявили про свої європейські прагнення, готовність докладати зусиль задля наближення до ЄС, а з другого – відчують потребу у вивченні досвіду його держав-членів та наданні допомоги, необхідної для здійснення демократичних перетворень.

І. Б. УСЕНКО,

професор,

заслужений юрист України

ПРО ОРГАНИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ПРОФЕСІЙНО, ВІДКРИТО І ЗВАЖЕНО*

Вигадані або реальні оповіді про «лицарів плаща і кинджалу» становлять чималий сегмент світової і вітчизняної літератури. Незмінний читацький інтерес викликають і праці про радянські органи безпеки (від ВЧК до КДБ), які були не лише вагомим складовою державно-партійного механізму, а й опорою і до певної міри символом тодішнього владного режиму.

В сучасній українській літературі, звісно, вже немає місця колишній ідеалізації «чекістських традицій» і виключно рожевої фарби для змальовування

*Рецензія на книгу: *Окіпнюк В. Т. Радянські органи державної безпеки в Україні в період панування тоталітарного режиму (1929–1953 рр.): монографія. Херсон: Видавництво «ОЛДІ–ПЛЮС», 2019. 416 с.*

історії радянських органів безпеки. Відчутний акцент робиться на протиправних репресіях, знищенні політичних противників, розправі з дисидентами і діячами українського національного руху. Олії у вогонь підлила і сучасна практика люстраційних процесів та декомунізації, коли належність у минулому до «репресивних органів» стала мало не автоматичною підставою для морального осуду і звільнення з роботи та громадських посад. Автору цих рядків відомі випадки, коли до числа репресивних органів намагалися, на щастя без успіху, віднести навіть органи реєстрації громадянського стану та архівні установи під тим формальним приводом, що вони деякий час належали до системи НКВС.

За таких обставин про органи безпеки Української РСР, здавалося, можна писати або негативно, або ніяк. Проте, як видається, викривальна публіцистика має органічно доповнюватися сухими, дещо відстороненими професійними дослідженнями, з аналізом усіх «позитивів» і «негативів», без вибіркового розгляду лише «модних» тем. Тим паче, що майже всі обмежувальні грифи вже зняті і «заборонених сюжетів» стає дедалі менше. Лише на такій основі можна створити об'єктивну картину досліджуваного явища і винести належні уроки історії. Завдання це, на нашу думку, є архіскладним. Може саме тому в Україні на тлі значного обсягу публіцистичних праць, певної кількості суто історичних досліджень (наприклад, гідних глибокої уваги монографій С. І. Білокозя, Ю. І. Шаповала та В. В. Ченцова, археографічних публікацій С. А. Кокіна) аналогічних за тематикою юридичних розвідок майже немає, а істориків права, які системно вивчають досвід радянських органів безпеки, можна перелічити на пальцях однієї руки. Серед них автор рецензованої монографії – Володимир Тарасович Окіпнюк, який є своєрідним «монополістом» у справі фахового дослідження українських спецслужб у період 1929–1953 рр., оскільки всі інші дослідники, зокрема і автор цих рядків, зосереджували свою увагу на попередньому історичному періоді (діяльності органів ВУЧК–ДПУ).

Автор є старшим офіцером Служби безпеки України, завідувачем кафедри Національної академії Служби безпеки України, вчена рада якої і рекомендувала рецензовану монографію до друку. Юридичними дослідженнями історії органів безпеки займається майже чверть віку. Кандидатську дисертацію, присвячену органам ДПУ УСРР, підготував і захистив 2001 року в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Надалі випустив кілька монографій і низку статей з історії органів державної безпеки Радянської України. Наукові дослідження В. Т. Окіпнюка, оприлюднені у вітчизняних фахових та енциклопедичних виданнях, широко цитуються, принесли автору заслужений авторитет серед українських істориків права. Він є членом Комісії історії українського права при Президії НАН України, головою Київського осередку Міжнародної асоціації істориків права.

Нова праця В. Т. Окіпнюка висвітлює основні тенденції розвитку радянських органів державної безпеки в Україні від часу утвердження радянського тоталітарного режиму наприкінці 1920-х рр. до його занепаду в першій половині 1950-х рр. Окрім вступу, висновків, списку джерел і традиційного наукознавчого (поняттєво-термінологічного, методологічного, історіографічного та джерелознавчого) розділу вона містить чотири розділи, в яких послідовно досліджуються юридичний статус, організаційна структура та діяльність органів державної безпеки; особливості юридичного статусу місцевих територіальних і

спеціалізованих (військових і транспортних) органів та військових формувань; кадровий склад органів державної безпеки; місце органів державної безпеки в системі тоталітарного владарювання (підрозділи: «Механізм державного терору в системі тоталітарного владарювання», «Квазісудова діяльність органів державної безпеки як вид державного терору», «Державний і партійний контроль за органами державної безпеки», «Стан прокурорського нагляду за діяльністю органів державної безпеки»).

Ці та багато інших аспектів діяльності органів державної безпеки, як і належить історію права, розглядаються на суто документальній основі, з використанням переважно уперше введених до наукового обігу матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (135 справ), Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України (49 справ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (55 справ), Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (18 справ).

Список спеціальної літератури включає 160 бібліографічних позицій. До цього переліку увійшли і 25 власних праць автора дослідження. Використання їх і посилання на них видаються цілком доцільними, оскільки згадані наукові публікації не дублюють, а доповнюють монографію, дають змогу допитливому читачу глибше зануритися в ті чи ті аспекти проблеми.

Нагадаємо, що попри всю сучасну відкритість джерел опрацьовані вони та введені до наукового обігу ще дуже мало. Тому автору дослідження довелося майже «з нуля» через віднайдення першоджерел і відповідний юридичний аналіз реконструювати картину діяльності органів державної безпеки Української РСР, а вже згодом дати фахову оцінку цій діяльності. З цими завданнями він, як видається, цілком впорався і його зусиллями сфера невідомого помітно звузилася, хоча і не зникла зовсім. Пишу так, оскільки впевнений, що у російських архівах, недосяжних для вітчизняних дослідників історії спецслужб, є ще чимало документів, про існування яких ми можемо нині лише здогадуватися. На майбутнє також варто побажати автору доповнити свої юридичні висновки ще й міркуваннями на тему, яких небезпек мають уникнути суспільства і держава, щоб сучасні спецслужби не перетворювалися на знаряддя тоталітаризму, як саме юридичним шляхом досягти реалізації в діяльності органів державної безпеки принципів законності і верховенства права.

Книжка вийшла в авторській редакції, без спеціального літературного редагування. За цих умов відсутність помітних мовних негараздів робить честь автору. Проте, вбачаємо, й певні резерви для покращення викладу. Немає суттєвих претензій і до видавництва «ОЛДІ-ПЛЮС» – постійного доброго партнера Міжнародної асоціації істориків права. От тільки би ще верстальники не лінувалися ставити нерозривні пробіли між інтервалами. Втім, з цим коректорським «ляпом» виходить 90 % сучасної наукової літератури.

Загалом книжка вийшла доброю, дійсно науковою, з чим слід щиро привітати автора монографії і всіх причетних до її видання.